

Николай Егорович Мординов – Амма Аччыгыйа

Куйуур

I

Сарсын Даркылаах диэн күөлү куйуурдуулар. Быйыл хаар чараас буолан, муус халыннык тонон, дьэ, куйуурдуохха уот хараба буолан турар. Даркылаах куйуурданар сурабар офонньоттор отторун-мастарын бэлэмнээбиттэрэ, куйуурдарын-манкыларын сөргүшпүттэрэ, анньыыларын уһуктаммыттарабэрт өр буолла.

Сэбирдэх Уйбаан эмиэ, сарсын уола оскуолаттан өрүүр күнүгэр илдэ бараары, куйуурун абырахтана олорор. Уйбаан төһө даҕаны дьаданытын иһин сүр оонньуулаах-күлүүлээх, сэлибирээбит түргэн саналаахтүөрт уончалаах киһи. Санатын түргэнигэтэн «Сэбирдэх» диэн аат инмит, онтукатын Уйбаанынааҕарордук аат оностубут.

Ойоҕо Маappa оһох кэннигэр бурдук тардан сыыгыната турар. Дьэ иһэим-ньым, арай ханас ороннотуос иһити кутуйах чаччыгынатар. Сэбирдэх туох да хоһооно суох муннун аннынан ыллаан кинигэйэр.

Сотору соҕус буолан баран, Маappa бурдугун бүтэрэн, чабычахха көтөҕөн иһэн: «Ээ, бу тааспыт тугу даҕаны хоппот буолбут, бурдукпун барытын куруппалатан кэбистим», -дии-дии Сэбирдэҕи аттынан остуолга ааста. Уйбаан, туохтан эрэ соһуйбут курдук, чинэрис гынаат, куйуурун сулбу тардан ылан баран, өрө күлүбүрүү түстэ:

- Оок-сизэ, бу дьахтар акаарыта тугун сурэй, доҕор! Эмиэ үрдүнэн батыччахтаата!

- Айыы, отгон тоҕо киһи суолугар туора уран биэрбиккиний, ханан барыамый?

-«Ханан барыамый» буола-буола! Сир бараммыт дуо? Ити бултуур сэби дьахтар атыллаатаҕына, булдун туппат диэни истибэккин дуо?

Маappa буруйдаах киһи быһыытынан ах баран, бурдугун сиидэли турда. Дьэ иһэ эмиэ им-ньым буолан барда.

Ити икки ардыгар таһырдыаттан уоллара Ньюкулаас аймаммытынан тоһугураан киирдэ:

- Аҕаа, дьэ бүгүн сана кинигэ ыллыбыт, көрүүн дуо? Ааттыын «Сана суол» диэн. Дьэ, уонна урукпар аатыран таҕыстым. Дьэ, уонна Баһылай...

- Ээ, бэйи доҕор, хайа кизһэ тугу кэпсиэний? Кэпсээннин барытын сибилегин бүтэрээри гыннын дии...

- Суох, суох, аны, хата, кэпсээн бүппэт! Хата, «Сана суолум» барахсан кэпсээнэ бараммат оҕо! Дьэ, туох барыта, куораттыын, кэпэрэтииптиин араастыын барыта баар. Дьэ, хата, Баһылай сыарҕатыгар олорпокко, кыһытта. Бэйи, мин даҕаны улааттахпына биир аты булан миинээ инибин, дьэ, уонна...

II

Сарсыннытыгар Сэбирдэх сүөһүтүн аһатаат, оҕуһун көлүнэн, сыарҕаба оту, куйуурдуур сэптэрин тиэнэн, Ньюкулаастыын бултуу бардылар.

Аара суолга аттаахтар ааһа көтүттүлэр. Үгүстэрэ, эмиэ кинилэр курдук, куйуурдуу баран иһээчилэр. Кинилэр оҕустара, санаарҕаабыт курдук, бытааннык хааман кыбылдьыйан иһэр.

- Хайа, аҕаа, бүгүн тийиэ суохпут дии... Хайа, уонна кими кытта кыттыһабыт?

- Кими кытта даа? Биһигини ким кытыарыай? Биһиги бултуур сэппит даҕаны куһаҕан, бэйэбит даҕаны мөлтөхпүт. Эйиэхэ биир өлүүнү биэриэхтэрэ дии саныыгын дуо?

- Оттон мин балык итигэстиэм, ойбонно күөрэйбит балыктары ылыталыам, муус харбыам, дьэ, хата, үлэни булан үлэлиэм!

- Ээ, баллыгыраама доҕор!... Чэ, бэйэбит туспа даҕаны буллугунаһан көрүөхпүт.

Күөллэрэ баар толоонноругар тийэн кэллилэр. Күөл тулаттыгар турар кэбиһиилээх отторкүрүөлэригэр оҕус, ат бөҕө баайыллыбыт. Күөлгэ үгүс киһи мунньустан үлэлээн эрэллэр. Сорохтор куйуурдаан куоҕаһа тураллар. Тийэн оҕуһун булгутан, сыарҕатыттан от аҕалан биэрэн баран, куйуурун, арааһын сүгэн күөлгэ киирэн, биир сиргэ төгүрүччү күрдьэн, Сэбирдэх ойбон алларбытынан барда.

Сотору соҕус буолаат тула өттүгэр дьонно кэлэн балык көбөрүн көрө турдулар. Күлсүү-салсыы дэлэйдэ: «Дьэ, Сэбирдэх, салыннаах ытыс, хайаан даҕаны балык баар сириҥ таба түспүтэ буолуо, төһөсобо кытарар», - энин дэһии элбээтэ.

Ойбон тэстэрэ чугаһаан, муус быһыһынан уу бычыгыраата. Сэбирдэх соруйан, ууну күүстээхтик тэптэрээри, тула тэһиргэтэн уута тахсар сириҥ кэнэтэн баран, анныытынан соҕотохто түспэхтээн кэбистэ. Муус анныгар хаайтаран тыына ыгыллыбыт курдук уу өрө тэбэн оргуйан табыста. Ону кытарыус-түөрт собо өрөбөтө кытарыннаан ааста.

Тула турбут дьон, бука бары, соһуйбут көтөр курдук бураллан, онно-манна сырсан хааллылар. Сэбирдэх ойбонун түгэҥин кэнэтэ көйөн буллугунайда. Ньюкулаас ойбонун мууһун сүүрдээн аччарыста. Били барбыт дьон бука бары, анныыларыҥ сүгэ-сүгэ, саба сырсан кэлэннэр, Сэбирдэх ойбонун тула хаар күрдьэн, алларан киирэн бардылар. Урут тэһэ охсон бастаан куйуурдары сырсар үлүскэн манна барда. Бүгүрүһүү, ньүкүрүһүү ыраатта. Сэбирдэх эмиэ сүрдээхтик тиэтэйдэ.

Ол икки ардыгар онно-манна ойбону тэһэ охсонно, уу тэбэр тыаһа иһиллитэлээтэ.

Сэбирдэх, ойбонун мууһун ситэ ыраастаабатар даҕаны, киһи иннинэ куйуурун батары биэрдэ. Аҕыйахтык эргиппэхтээт таһаара көтүппүтэ, биэс-алта собону кытары бадараан былаастаах мунду кэлбитин тымтайын таһыгар сүөкүү оҕуста уонна иккиһин батары биэрдэ.

Ньюкулаас саната суох маннай соболорун үрдүгэр түсүһэн, тымтайыгар бырааҕаттаата, онтон бадараан быһыттан мундуларын итигэстии туран, биир баҕа тыраадыннаан тахсыбытын атаҕыттан ылан кэннин диэки элиттэ. Бырабыллыбыт баҕа Ордьоох Ньюкулай оҕонньор куйуурдаары турар ойбонугар «чалыр» гына түһээт, тарбахтарын тырас гыннаран тохтуу түһэн баран, уу түгэбин диэки тыраадынны турда.

Ордьоох кыл хамыйаҕынан баспахтаан көрдө да, таба харбаамына хаалла уонна саната суох куйуурун эргитэ-эргитэ, улаханник кыһырбыт хараҕынан Ньюкулаас диэки көрбөхтөөн кэбистэ. Сэбирдэх итини барытын биллэ да, көрбөтөх быһыынан куйуурун эргитэ турда. Хаста да таһааран тымтайыгар кутта.

Ордьоох төһө эмэ булкуйан баран куйуурун таһаарбыта-туох да кэлбэтэх, аҕыйах мундуну кытары биэс-алта баҕа кэлбит. Ону көрөн баран, кини, дьэ улаханник кыһыйда.

Онуоха эбии аттыгар турар киһитэ: «Хайа, оҕонньор, туох кэллэ?»-диэн айахтатта.

-Ити быччабар, Сэбирдэх ыамата, кыраабыкка дылы, ойбонмун үөнүнэн тамнаабыта, туох кэлиэй. Арай үөн-көйүүр кэлбит...

Сэбирдэх, түргэн тыл мунутаан, ону сүгүн истибэтэ:

- Тыый, оҕонньор, оттон баҕа даҕаны балык балта буоллаҕа дии. Ол түспүтүттэн бултаабатым диэннин, ити мин уолум «быччайбытыттан» ининнин дуо? Аата, дьахтар куйууру атыллабыта буоллаҕай?

- Эн төбөтүнэн харахтаах уолгун буйуоххун билиминэ, тэптэрэн биэрэ турабын, хата, бараммын оройун дьөлүтэ сынньан биэрээйэмий?!

- Оттон кэлэн дьөлүтэ сыс ээ...Онто суох эн уолун, баай оҕотобун буолан, ити мин уолум оскуолатыттан дэлби тонгон иһэрин көрсөн, хаарга охторон, үлүтэн кэбиһэ сыспыт этэ. Онно мин эн уолун хараҕыттан иннибэппин ээ... Хата, үлэлээ, доҕор, эбэн аһатаары маннай баҕатыттан маанылаабыта буолуо, бу сырыыга балык кэлиэ! - Сэбирдэх күлэн кэбистэ уонна эмиэ куйуурун ойбонугар уган эргитэ турда.

- Мин эн баайгын уорбутум дуо? Тоҕо мин баайбыттан иннэбин, түөкүн! – Ордьоох, куйуурун хаалларан, кэлиэх курдук гынна уонна, эмиэ тохтоон, куйуурун эргиппитинэн барда. - Бэйи, билигин бултаан эрэбин диэн кизбиримэ, баҕар үтэһэн тостуо.

Сэбирдэх, кыраммыт киһи буолан, кыһырда да, санарбата, сотору соҕус куйуурун таһааран балыгын кутаат, манкытын төбөтүн ойбон хайынар тирээн баран, куоҕалдытан куйуурун бадараанын тэбии турда. Арай соҕотохто мас тыһа«тас»гынна, илиитэ чэпчии түстэ. Өйдөөн көрбүтэ–манкыта тостон, куйуураыраах эһиллэн хаарга батары түһэн сытар эбит. Ону көрөөт, кини даҕаны кинэ буорайда:

- Ордьоох обургу, ордьонноонгун, эн кырыһын тийдэ быһыылаах, төһөнү абыранабын, манкым тостон хаалла, үөрээ инигин. Бу күөл балыгын эн соботоһун сиэ! – диэн буолла.

Сэбин-сэбиргэлин хомунан, Сэбирдэх дьэтигэр барарга тэриннэ.

Анараангыта, кырыһа тийэн, санаатын сипит киһи быһыытынан, аахса барбакка, саната суох туран хаалла.

Сэбирдэхтээх кунаннара дэлби титирээн турбута, дьэтигэр барарыгар үөрэн, тиэтэй-саарайа хааман, туйаҕа таһыгырыы истэ.

Сэбирдэх манкыта тостон, ситэ балыктыа хаалбытыгар Ордьооһу уонна бэйэтин ойоһун буруйдуу саны истэ.

Биирдэрэ кыраабыта, биирдэрэ бэһэһээ куйуур үрдүнэн атыллаабыта...